

Azərbaycan Respublikası
Dövlət Statistika Komitəsinin
01 avqust 2016-cı il tarixli
10/06s №-li sərəncamı ilə
təsdiq edilmişdir

**Əmək xərcləri indeksinin hesablanmasına dair
METODOLOGİYA**

2016

MÜNDƏRİCAT

1. Ümumi məlumat.....	4
2. Metodologiyada istifadə edilmiş anlayışlar	4
3. Məlumat mənbələri və Əmək xərcləri indeksinin hesablanması.....	5
4. İşçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin dəyərinin rüblük qiymətləndirilməsinin hesablanması.....	6
5. İşçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin dəyərinin orta göstəricilərinin hesablanması.....	7
6. Əmək xərcləri indeksinin hesablanması.....	7
7. Vahid bazaya uyğun Əmək xərcləri indeksinin hesablanması.....	8
8. Müvafiq dövrlərə uyğun olaraq Əmək xərcləri indeksinin hesablanması.....	9
9. İstifadə olunan ədəbiyyat	10

Müqəddimə

Əmək xərcləri indeksi idarə və təşkilatlar tərəfindən bilavasitə işçilərin ehtiyaclarının ödənilməsinə yönəldilmiş xərcləri müəyyən etməyə, həmçinin işəgötürənin işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin və əmək məhsuldarlığının təhlilini həyata keçirməyə imkan verir.

Metodologiyada anlayışlar, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının proqnozlaşdırılması məqsədilə istifadə edilən işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclər göstəricisi kimi əmək xərcləri indeksinin hesablanma üsulları, onların rüblük qiymətləndirilməsi və orta göstəricilərin hesablanması əks olunmuşdur.

Annotasiya

Metodologiyada əmək xərcləri indeksinin hesablanma mərhələləri və istifadə olunan məlumat mənbələri, işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin dəyərinin rüblük qiymətləndirilməsi və orta göstəricilərin hesablanması, eyni zamandamüvafiq dövrlərə uyğun olaraq əmək xərcləri indeksinin hesablanma üsulları verilmişdir.

1. Ümumi məlumat

Bu metodologiya əmək xərcləri indeksinin (bundan sonra – ƏXİ) hesablanma üsullarını müəyyən etmək məqsədilə hazırlanmışdır. İşçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclər haqqında məlumatların mövcud olması, ƏXİ-nin hesablanması zərurətini yaratmışdır.

ƏXİ idarə və təşkilatlar tərəfindən bilavasitə işçilərin ehtiyaclarının ödənilməsinə yönəldilmiş xərcləri müəyyən etməyə, həmçinin işəgötürənin işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin və əmək məhsuldarlığının təhlilini həyata keçirməyə imkan verir.

Makroiqtisadi baxımdan, ƏXİ işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclər göstəricisi kimi ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının proqnozlaşdırılması məqsədilə istifadə edilir.

Əmək statistiklərinin 11-ci beynəlxalq konfransında Əmək xərcləri statistikasına bağlı qətnamə, 2003-cü ilin fevral ayında ƏXİ ilə bağlı Avropa Parlamenti və Avropa Şurasının normativ hüquqi aktı qəbul edilmişdir. ƏXİ ilə bağlı Avropa İttifaqı ölkələrində qəbul olunmuş standartlar və rəqlamentlər Beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmış və Avropa İttifaqının hüdudlarından kənarda geniş istifadə olunmaqdadır. İşçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərə (TOT) işəgötürən tərəfindən nəğd və ya natura formasında ödənilən əmək haqqı, sosial sığorta üçün hesablanmış məbləğlər və vergilər daxildir.

2. Metodologiyada istifadə edilmiş anlayışlar

Metodologiyada aşağıdakı anlayışlardan istifadə olunur:

- 1) **baza ili** – indeksin 100%-ə bərabər götürüldüyü il;
- 2) **vahid baza dövrü** – müvafiq dövrün indekslərinin hesablanması zamanı müəyyən edilmiş dövr kimi istifadə olunur;
- 3) **əmək xərcləri indeksi (ƏXİ)** – bu indeks işlənmiş bir saat müddətində işçi qüvvəsinə çəkilən xərclərin orta səviyyədə dəyişikliyi xarakterizə edən nisbi göstəricidir.
- 4) **əmək haqqı fondunda nəzərə alınmayan işçi qüvvəsinə çəkilən xərclərin dəyəri** – bu, işəgötürənlər (təşkilatlar tərəfindən) çəkilən xərclərin və ya ayırımların tərkibinə aşağıdakıların daxil olduğu məbləğdir:
 - işçilərin yaşayış yerləri ilə təmin olunması üçün çəkilən xərclər;
 - sosial müdafiəyə çəkilən xərclər;
 - işçilərin peşə hazırlığına (işçilərin təlim keçməsinə) çəkilən xərclər;
 - işçilərin mədəni-məişət xidmətlərinə (sosial xidmətlər) çəkilən xərclər;
 - yuxarıda sadalanan qruplara aid olmayan işçi qüvvəsinə çəkilən xərclər;
 - işçi qüvvəsinin saxlanması ilə bağlı vergilər;

5) **işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclər**– maliyyə mənbəyindən asılı olmayaraq işəgötürən (təşkilatlar) tərəfindən işçi qüvvəsinin saxlanılmasına çəkilən bütün xərclərin və ayırmaların ümumi məbləğidir;

6) **işlənmiş adam-saat hesabı ilə işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclər** – hesabat dövründə dəyər ifadəsində işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin həmin dövrdə işlənmiş adam-saatların sayına nisbətidir;

7) **əmək haqqı fondu** - maliyyə mənbəyindən və faktiki ödənilmə müddətindən asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktlarına uyğun olaraq hesablanmış vergilər və digər ayırmalar (gəlir vergisi, məcburi pensiya ödənişləri) nəzərə alınmaqla, işçilərə əmək haqqının ödənilməsi (vəzifə maaşı (tarif dərəcələri), əlavələr, müavinətlər, mükafatlar və digər həvəsləndirici və kompensasiya xarakterli ödənişlər) üçün hesablanmış ümumi maliyyə vəsaitidir;

8) **işlənmiş adam-saatların sayı** – faktiki olaraq müəssisənin bütün işçiləri tərəfindən normal iş vaxtında və iş vaxtından artırıq işlənmiş iş saatlarıdır;

9) **fərdi əmək xərcləri indeksi**–iqtisadi fəaliyyətin hər bir sahəsi üzrə hesabat və baza dövründə işlənmiş adam-saata (1 saat) uyğun olaraq işçi qüvvəsinin saxlanılmasına çəkilən xərclərin dəyərinin bölgüsüdür.

3. Məlumat mənbələri və ƏXİ-nin hesablanması mərhələləri

ƏXİ-nin hesablanması üçün informasiya mənbəyi kimi əmək üzrə statistik hesabat formaları (bundan sonra - statistik hesabatlar) əsas götürülür.

Əmək üzrə rüblük hesabatdan əmək haqqı fondu, bütün işçilər tərəfindən işlənmiş iş saatları kim göstəricilərdən istifadə olunur.

Əmək üzrə illik hesabatdan övbəti göstəricilər istifadə olunur: işçi qüvvəsinə çəkilən xərclərin cəmi, əmək haqqı fondu, ödənişlər və xərclər, əmək haqqı fondunda nəzərə alınmayan xərclər, bütün işçilər tərəfindən işlənmiş iş saatları.

ƏXİ-nin hesablanması iki əsas mərhələdə həyata keçirilir. Birinci mərhələdə işçi qüvvəsinə çəkilən xərclərin dəyərinin rüblük qiymətləndirilməsi və onların orta göstəriciləri, ikinci mərhələdə isə ƏXİ hesablanması.

İşçi qüvvəsinin saxlanılmasına çəkilən xərclərin dəyərinin dəyişməsinə təsir edən amillərin aşkar edilməsi məqsədilə ƏXİ üç müxtəlif formada hesablanır:

1. işçi qüvvəsinin saxlanılmasına çəkilən xərclərin ümumi dəyəri üzrə ƏXİ;
2. əmək haqqı fondu üzrə ƏXİ;
3. əmək haqqı fondunda nəzərə alınmayan işçi qüvvəsinin saxlanılmasına çəkilən xərclər üzrə ƏXİ.

4. İşçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin dəyərinin rüblük qiymətləndirilməsinin hesablanması

Müvafiq dövrdə hər rüb üzrə ƏXİ-nin hesablanması üçün əmək haqqı fondunda nəzərə alınmayı işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclər də daxil olmaqla, işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən bütün xərclər qiymətləndirilməlidir.

İşçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin dəyərinin rüblük qiymətləndirilməsinin hesablanması aşağıdakı düstur vasitəsilə tapılır:

$$COST_TOT = \frac{WAG_TOT}{K} \quad (1)$$

burada,

COST_TOT – işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin dəyərinin rüblük qiymətləndirilməsi;

WAG_TOT – rüblük əmək haqqı fondu;

K - işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin ümumi dəyərinin rüblük qiymətləndirilmə əmsalı.

Əmək haqqı fondunda nəzərdə tutulmayan işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin dəyərinin rüblük qiymətləndirilməsinin hesablanması aşağıdakı düstur vasitəsilə tapılır:

$$OTH_TOT = COST_TOT - WAG_TOT \quad (2)$$

burada,

OTH_TOT – Əmək haqqı fondunda nəzərdə tutulmayan işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin dəyərinin rüblük qiymətləndirilməsi;

COST_TOT – işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin dəyərinin rüblük qiymətləndirilməsi;

WAG_TOT – rüblük əmək haqqı fondu.

İşçi qüvvəsinə çəkilən xərclərin ümumi dəyərinin rüblük qiymətləndirilmə əmsalı aşağıdakı düstur vasitəsilə müəyyən olunur:

$$K = \frac{WAG_TOT}{COST_TOT} \quad (3)$$

burada,

K – işçi qüvvəsinə çəkilən xərclərin ümumi dəyərinin rüblük qiymətləndirilmə əmsalı;

WAG_TOT – illik əmək haqqı fondu

COST_TOT – il ərzində işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən ümumi xərclərin dəyəri.

Hesabat ilində işçi qüvvəsinə çəkilən ümumi xərclərin rüblük qiymətləndirilmə əmsalının hesablanması zamanı əvvəlki ilin illik məlumatlarından istifadə edilir.

Hesablanmış əmsal, ƏXİ-nin rüblük hesablanması zamanı istifadə olunur. Bu proses növbəti il üçün yeni əmsalın hesablanmasınadək aparılır.

5. İşçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin dəyərinin orta göstəricilərinin hesablanması

İşçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən ümumi xərclərin dəyərinin rüblük qiymətləndirilməsindən və əmək haqqı fondunda nəzərə alınmayan işçi qüvvəsinə çəkilən xərclərin dəyərini hesabladıqdan sonra mütləq işçi qüvvəsinə çəkilən xərclərin orta göstəriciləri (işlənmiş 1 saatda) hesablanmalıdır.

Orta göstəricilərin hesablanması ƏXİ-nin qeyd edilmiş üç müxtəlif forması üzrə ayrı-ayrı növbəti düstur vasitəsilə həyata keçirilir:

$$w = \frac{W}{h} \quad (4)$$

burada,

w – xərclərin orta dəyər göstəricisi (işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən ümumi xərclərin rüblük qiymətləndirilməsi, əmək haqqı fondunda nəzərə alınmayan işçi qüvvəsinə çəkilən rüblük xərclər və işlənmiş 1 saatda hesablanmış rüblük əmək haqqı fondu);

W – işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclər (işçi qüvvəsinə çəkilən ümumi xərclərin rüblük qiymətləndirilməsi, əmək haqqı fondunda nəzərə alınmayan işçi qüvvəsinə çəkilən rüblük xərclər və rüblük əmək haqqı fondu);

h – bütün işçilər tərəfindən işlənmiş adam-saatların sayı.

İl üzrə orta göstəricilərin hesablanması, əvvəlki il üzrə əməyə dairilik hesabatların məlumatları əsasında eyni metodla hesablanır.

6. ƏXİ-nin hesablanması

Üç müxtəlif formada hesablanması nəzərdə tutulan ƏXİ ölkə üzrə iqtisadi fəaliyyət növlərinə görə rüblük dövriliklə Laspeyres düsturu ilə hesablanır.

$$LCI_{tj/k} = \frac{\sum_i w_{ij} h_{ik}}{\sum_i \omega_i h_{ik}} = \frac{\sum_i (w_{ij} / \omega_i) \omega_i h_{ik}}{\sum_i W_i} = \frac{\sum_i (w_{ij} / \omega_i) W_{ik}}{\sum_i W_i} \quad (5)$$

burada,

$W_{ij}^{tj} = j$ ilinin t rübündə i - iqtisadi fəaliyyət növü üzrə işçilər tərəfindən işlənmiş 1 saat ərzində hesablanmış işçi qüvvəsinə çəkilən xərclərin dəyəri;

$\omega_i^k = k$ ilində i - iqtisadi fəaliyyət növü üzrə işçilər tərəfindən işlənmiş 1 saat ərzində hesablanmış işçi qüvvəsinə çəkilən xərclərin dəyəri;

$h_i^k = k$ ilində i - iqtisadi fəaliyyət növü üzrə bütün işçilər tərəfindən işlənmiş adam-saatların sayı;

$W_i^k = \omega_i^k * h_i^k = k$ ilində i - iqtisadi fəaliyyət növü üzrə işçi qüvvəsinin saxlanmasına çəkilən xərclərin dəyəri;

$\frac{W_i^k}{\sum_i W_i^k}$ – iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə işçi qüvvəsinə çəkilən xərclərin dəyərinin çəki payı;

$(w_{ij}^{tj} / \omega_i^k)$ – iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə fərdi indekslər;

t – hesabat rübü;

j – cari il;

k – əvvəlki (baza) il.

7. Vahid bazaya uyğun ƏXİ-nin hesablanması

ƏXİ-nin dinamika sıralarının ardıcılığını hazırlamaq məqsədilə mütləq ƏXİ-nin yekun sırasını təmin etmək üçün istifadə olunan l baza ilinin çəki strukturu üzrə qiymətləndirilmiş ƏXİ sıraları ilə, $l+1$ baza ilinin çəki strukturu üzrə qiymətləndirilmiş qiymətləndirmə əmsalını almaq lazımdır:

$$L_{l,l+1} = \frac{\sum_i \omega_i^{l+1} h_i^l}{\sum_i \omega_i^l h_i^l} \quad (6)$$

burada, $0 \leq l < l+1 < j$

1. $\Theta X\dot{I}$ -nin vahid baza ilinə rüblük hesablanması:

Alınmış əmsallar əsasında “zəncir” üsulu ilə j ilinin t rübündə $\Theta X\dot{I}$ -nin hesablanması vahid baza ili $k=0$ ilə müqayisə edilərək hazırlanır:

$$LCI_{tj/0} = 100 * (L_{0,1}) * (L_{1,2}) * \dots * (L_{j-2,l-1}) * LCI_{tj/(j-1)} \quad (7)$$

2. $\Theta X\dot{I}$ -nin vahid baza ilinə illik hesablanması:

$\Theta X\dot{I}$ baza ili ilə müqayisədə hər il orta hesabla aşağıdakı kimi hesablanır:

$$LCI_{gj/0} = \frac{\sum_{t=1}^4 LCI_{tj/0}}{4} \quad (8)$$

burada,

$LCI_{tj/0}$ – j ilinin t rübündə $\Theta X\dot{I}$ -nin vahid baza ili $k=0$ üzrə müqayisəsi.

Bu üsulla rüblük və illik indekslərin vahid bazaya gətirilmiş dinamika sıraları hazırlanır. Mövcud dinamika sıraları əvvəlki ilin müvafiq rübünə və əvvəlki ilinə uyğun $\Theta X\dot{I}$ -nin hesablanması üçün istifadə edilir.

8. Müvafiq dövrlərə uyğun olaraq $\Theta X\dot{I}$ -nin hesablanması

Müvafiq dövrlərə uyğun olaraq $\Theta X\dot{I}$ -nin hesablanması (illik ifadədə $\Theta X\dot{I}$), növbəti baza indeksinin əvvəlki baza indeksinə nisbəti üsulu ilə rüblük (əvvəlki ilin müvafiq rübünə) və illik (əvvəlki ilə) dövriliklə aparılır.

1. Əvvəlki ilin müvafiq rübü üzrə $\Theta X\dot{I}$ -nin rüblük hesablanması rüblük indekslərin dinamika sıralarının məlumatları əsasında həyata keçirilir:

$$LCI_{tj/t(j-1)} = \frac{LCI_{tj/0}}{LCI_{t(j-1)/0}} * 100 \quad (9)$$

burada,

$LCI_{tj/0}$ – j ilinin t rübündə $\Theta X\dot{I}$ -nin baza ili ilə müqayisəsi;

$LCI_{t(j-1)/0}$ – $j-1$ ilinin t rübündə ƏXİ-nin baza ili ilə müqayisəsi.

2. ƏXİ müvafiq ilin əvvəlki ilə nisbətdə, illik indekslərin dinamika sıralarının məlumatları əsasında növbəti düsturla hesablanır:

$$LCI_{gj/g(j-1)} = \frac{LCI_{gj/0}}{LCI_{g(j-1)/0}} * 100 \quad (10)$$

burada,

$LCI_{gj/0}$ – j ilinin **gyarım**ilində ƏXİ-nin baza ilə müqayisəsi;

$LCI_{g(j-1)/0}$ – $j-1$ ilinin **gyarım**ilində ƏXİ-nin baza ilə müqayisəsi;

9. İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Labor Cost Index Methodology - Eurostat
2. Resolution concerning statistics of labour cost, adopted by the 11th International Conference of Labour Statisticians (October 1966)
3. Regulation (EC) No 450/2003 of the European Parliament and of the Council (27 February 2003)